

Tjäder

Förekommer i större skogsområden över hela landet (saknas på Öland och Gotland) upp till fjällens björkregion. Traditionellt sedd som symbolart för äldre tallskogar. Likt andra skogshöns fluktuerar antalet, och jämfört med början av 1900-talet har tjädern minskat betydligt över större delen av Sverige. Den nationella populationen är nu stabil, men stammen är svag särskilt i många trakter i södra Sverige.

Rödlistestatus 2015: Livskraftig (LC)

Populationsutveckling:

1980–2012: stabil

2001–2012: stabil

Fågeldirektivet: Bilaga 1

Häckningsperiod 20 mars – 20 september

Ekologiska krav

En utpräglad barrskogsfågel som enbart förekommer i större skogsområden (>3 km²), där det finns tillräckligt mycket av lämpliga miljöer för att den ska kunna livnära sig under hela året. Den undviker större kalhyggen, jordbruksmark och andra helt öppna områden.

Tjädern föredrar områden med stor andel uppvuxen skog (>30 år, särskilt medelålders bestånd men gärna även äldre) med medelhög–hög krontäckning. De bör vara flerskiktade och ha en rik förekomst av bärris (främst blåbär). Tallskog, eller åtminstone barrskog med starkt inslag av tall, är särskilt viktig.

Sumpskogar och myrkanter är mycket viktiga miljöer, särskilt för hönorna och kycklingarna. Hönorna föder upp kycklingarna i områden med skydd och god tillgång på insekter, oftast med stor biotopvariation men med ett starkt inslag av fuktig blåbärsgranskog, myrkanter och sumpskogar.

Lekplatserna finns ofta på eller i anslutning till skogliga impediment, som hållmarkstallskogar eller tallmossar, men kan också finnas i andra typer av skog inklusive äldre, glesa skogar eller gallringsskog. Habitatmodellering visar ett samband mellan antalet spelande tuppar och tjäderlämpligt habitat i omgivningarna runt lekplatserna. Sambandet är något starkare 1280 meter från lekplatscentrum jämfört med 575 meter från lekplatscentrum¹. De största lekarna finns i äldre skog med naturskogskvaliteter, men mindre tjäderlekar finns även i brukade skogsbestånd. Viktiga faktorer är att de har hög krontäckning men är relativt öppna (20–50 meters sikt) vilket minskar risken för att överraskas av predatorer. Varje tupp försvarar ca 1-3

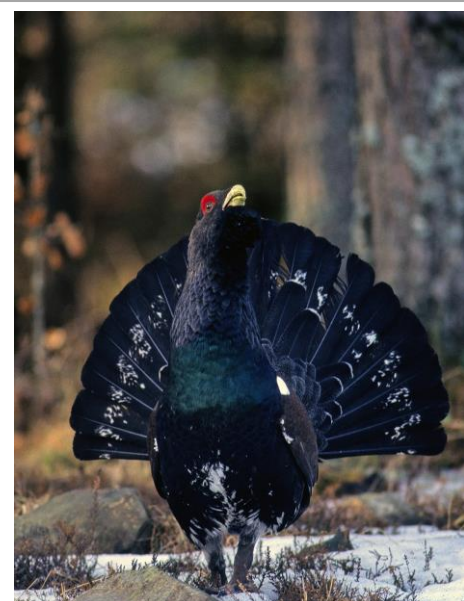

Foto: LC Lars Carlsson

¹ Länsstyrelsen i Jönköpings län & Brockmann-Geomatics, (2015). Modifierad satellitbaserad modellering av tjäderhabitat för uppföljning av biodiversitet i svenska skogar, in press

SOF-Birdlife förslag till Artvis vägledning

hektar stort område på lekplatsen som håller från enstaka till flera tiotals tuppar. Tjäderlekarna attraherar tjädrar från ett område på 1–2 kilometers radie från spelets centrum. Lekarna ligger därför ofta med ett avstånd på två till några kilometer från varandra i tjädergoda. Om miljön är oförändrad kan lekplatserna användas under långa tider. Det är dock inte ovanligt att lekar flyttar och nya lekar uppstår särskilt om det en spelplats påverkats genom avverkningar eller störning.

De adulta tjädrarna lever till största delen av växtdelar. Vintertid livnär sig de nästan uteslutande av tallbarr. Under servinter och vår äter särskilt hönorna knoppar av tuvull i sumpskogar och myrkanter i närheten av leken. Sommartid nyttjar de bärris, knoppar, örter samt en del insekter. Framåt höstkanten blir bär och frön viktiga inslag i födan, liksom aspblad. Kycklingarna äter till att börja med uteslutande insekter och andra småkryp, men efter tre veckor övergår de till en vegetabilisk diet som liknar de adulta tjädrarnas.

Själva boet läggs på marken. Redets placering kan variera högst avsevärt. Det kan ligga i gammal skog, i ungskog eller på ett hygge. Redet ligger då vanligen högst 100 meter från närmaste skogskant och det är förmodligen de goda skyddsmöjligheterna i hyggesavfallet som lockar hönan².

Hänsyn vid skogsbruksåtgärder

Man har länge fokuserat på tjäderns lekplatser, men nyare forskning tyder på att även omgivningarna har stor betydelse för tjäderstammen i stort. Det finns starka anledningar att ta hänsyn till lekplatser men också att ta hänsyn så att tillräckligt stora lämpliga miljöer upprätthålls i landskapet i stort.

Hänsyn vid kända lekplatser i Götaland och Svealand, utom Värmlands och Dalarnas län:

- Endast hyggesfritt skogsbruk bör tillåtas inom 0-500 meter från lekplatscentrum.
- För området 500-1000 meter från lekplatscentrum bör andelen hyggesfritt skogsbruk bestämmas utifrån skogens lämplighet för tjäder i lekplatsens totala upptagningsområde där tidigare avverkningar skall tas i beaktande. Här bör lekplatsens storlek vägas in då en större lekplats kräver mer hyggesfria arealer för att inte påverkas negativt. Även kontakten med andra lekplatser bör vägas in. I de områden där habitatmodellering av tjäder är utförd bör denna kunna ge vägledning för hänsynen.³
- Undvik avverkning på lekplatser. Det gäller i synnerhet vid lekplatser på eller invid skogliga impediment, där endast enstaka träd tas ut om det är motiverat för att gynna tjädrarna. Skog mellan impediment kan plockhuggas. Spara ”kjolgranar”, tjäderbetade tallar och andra träd som har betydelse för tjädrarna.

² Således finns det ingen selektion för tjäderhönan att placera bon i någon speciell Miljö (Storaas 2007) (Winqvist 1997)

³ Habitatmodellering har utförts i Jönköpings län, Västra Götalands län samt i Kolmården (Norrköpings kommun).

SOF-Birdlife förslag till Artvis vägledning

- Undvik alla skogsbruksåtgärder inklusive tillvaratagande av ris (GROT) < 500 meter från lekområdet under perioden 15 februari – 15 juni.⁴

Hänsyn vid kända lekplatser i Norrland (inklusive Värmlands och Dalarnas län)

- Undvik slutaavverkning i lekplatscentrum, de innersta 15-20 ha av lekplatsen. Det gäller i synnerhet vid lekplatser på eller invid skogliga impediment, där endast enstaka träd tas ut om det är motiverat för att gynna tjäderna. Skog mellan impediment kan plockhuggas. Spara "kjolgranar", tjäderbetade tallar och andra träd som har betydelse för tjäderna.
- Undvik större öppna ytor än 5 ha och planera åtgärderna så att högst 25 % av ytan består av hyggen och ungskog inom 500 meter från lekplatsens centrum. Detta centrala område bör förbindas utåt till ca 1000 meter från lekplatscentrum med minst 100 meter breda skogskorridorer, mellan öppningarna. Lämna hänsynsträd och om möjligt föryngra med fröträdsställning.
- Hyggesfritt skogsbruk bör vara ett alternativ som möjliggör skogsbruk utan att leken förstörs (lekar på produktiv skogsmark). Det förutsätter dock att skogen i övrigt är lämplig för detta.
- Undvik alla skogsbruksåtgärder, inklusive tillvaratagande av ris (GROT) < 500 meter från lekområdet under perioden 15 februari–15 juni.

Hänsyn i övrigt i landskapet kring lekplatser (Hela landet)

- För att tjäderkullarna under näringssök inte skall möta barriärer med olämpligt habitat bör kycklinghabitatet förbindas med korridorer mellan blåbärsrika marker med gott skydd och näraliggande myrmark och sumpskog.
- Behåll ett starkt inslag av tall i landskapet.
- Gynna lövträd, särskilt asp, vid röjning, gallring och avverkning.
- Spara hänsynsträd, gärna i form av grupper av tallar, aspar och kjolgranar.
- Där det är möjligt, föryngra med fröträdsställning.
- Undvik förröjning inför skogsbruksåtgärder.
- Hyggesrensa så sparsamt som möjligt, helst ingen hyggesrensning på talldominerade skogsmarker (svaga boniteter) samt att inte rensa bort senvuxna småtallar (föda) och granar (skydd) på och närmast omkring berghällar,
- Lämna 20 meter kantzon av gran och lövträd mot sumpskogar och myrar. Lämna 30 meter kantzon av gran och lövträd mot sjöar och vattendrag. Lämna funktionella kantzoner av gran och lövträd mot bäckar, berg och hållmarker.

Skogsvårdslagen säger

- Avverkning eller skogsvårdsåtgärder får inte ske på skogliga impediment >0,1 hektar (SVL 13a§).
- Undvik skogsbruksåtgärder som kan skada hänsynskrävande miljöer, som t.ex. örtrika områden längs bäckar eller andra vattendrag, kärr och småvatten, områden vid källor eller källpåverkad mark, strand- och sumpskogar med naturskogskaraktär, äldre skog på uddar

⁴ I en Svensk sammanställning om tjäderna (Winqvist 1997) dras slutsatsen att "under våren bör varken skogsavverkning eller andra liknande aktiviteter bedrivas närmare än 500 m från en lekplats". Enligt (Wegge 2005) så ökar tupparna sitt avstånd upp till 500 m från lekplatsen under parningsperioden.

SOF-Birdlife förslag till Artvis vägledning

och öar, äldre hållmarksskog, äldre sandtallskogar, naturskogsrester, äldre trädbestånd med mycket hänglavar eller död ved, örtrika bestånd på kalkrika marker, med mera (SKSFS 7:17).

- Lämna funktionella skyddszoner med träd och buskar mot hänsynskrävande miljöer, som bäckar, raviner, myrar och sumpskogar, med mera (SKSFS 7:21).
- Behåll inslag av tall när gran planteras på skogsmark som tidigare var talldominerad (SKSFS 7:7).
- Anpassa hyggena efter terrängen, sträva efter att göra mindre hyggen (SKSFS 7:10).

Indikator på skyddsvärd skog

Tjädern är i naturskog en "paraplyart" för äldre, skyddsvärda skogsmiljöer⁵. Detta gäller också lekplatserna. Även om skogar med naturskogs kvalitet utnyttjas av tjädrarna visar ny forskning att även yngre, brukade bestånd ibland kan användas både som födosöksområden och som lekplatser. Stora lekplatser är en utmärkt indikator på skogliga värdekärnor⁶ eller utvecklingsmarker som bör vara aktuella för frivilligt eller formellt skydd.

Regional tillämpning

Tjädern är ojämnt spridd över landet och 90% av populationen återfinns i Norrlandslänen (inklusive Dalarna och Värmlands län). Tjäderstammen är betydligt svagare i Götaland och Svealand. På grund av den låga tätheten och tecken på fragmentering behöver arten ett striktare skydd där. Starkare stammar finns i mer utpräglade skogsbygder och särskilt i norra Sveriges inland och mot fjällkedjan.

Tips på ytterligare åtgärder som gynnar arten

- Att tallskogar överförs till gran efter avverkning, så som sker framför allt i södra Sverige, är på sikt starkt negativt för tjädern. Välj om möjligt att återbeskoga tidigare talldominerade bestånd med tall, vilket sannolikt kräver en lägre älgstam..
- Planera avverkningarna så att det alltid finns en variation av yngre, medelålders och äldre bestånd av olika trädslagssammansättning.
- Hyggesfritt skogsbruk gynnar tjädern starkt. Med avverkning som undviker kalhyggen får man en större förekomst av insekter och bärris. Dessutom undviker man att gynna rovdjur som rödrev och kråkfåglar.
- Sumpskogar och tallmyrar är viktiga miljöer för framför allt tjäderhönorna och kycklingarna, lägg gärna igen diken för att återställa dikade våtmarker.

Lästips

Artfakta för tjäder. ArtDatabankens webbplats, <http://artfakta.artdatabanken.se/taxon/100138>.

Hjorth, Ingemar 1994. Tjädern, en skogsfågel. Skogsstyrelse, Jönköping.

⁵ Pakkala, T., Pellikka, J. & Linden, H. 2003: Capercaillie Tetrao urogallus - a good candidate for an umbrella species in taiga forests. - Wildl. Biol. 9: 309- 316.

⁶ Vid stora lekplatser har tjädern visat sig vara en utmärkt paraplyart och att dessa lekplatser som hittats i visa yngre skogar dels är små och ofta ligger i anslutning till ett område med äldre skog. (Wegge, Rolstad 2011, Wegge, Rolstad 2007). Större lekplatser finns uteslutande i mer naturskogsartade skogar och fungerar därför som en indikator på skyddsvärd skog. Detta är också slutsatsen i t.ex. Pakkala 2003.